

DILEMA POVRATAK ILI INTEGRACIJA

Sandrina Špeh-Vujadinovic

Branko Vujadinovic

UVOD

Deset godina nakon rata problem izbeglica na teritoriji nekadašnje Jugoslavije još uvek nije rešen. Iako se poslednjih nekoliko godina sve više govori o neophodnosti rešavanja ovog pitanja i prave strategije i programi za podršku povratku ili integraciji izbeglica, čini se da smo još uvek daleko od definitivnog rešenja ovog problema. Još uvek je veliki broj osoba koje imaju status izbeglih lica i koje, pošto sebe doživljavaju kao ljude koji ne pripadaju ni tamo ni ovde, ostaju da žive u nekakvom vakuumu bez doživljaja stvarnog kontinuiteta svog života i bez mogućnosti da ga na adekvatan način nastave.

Ipak, dešavaju se određene promene u pravcu rešavanja izbegličkog pitanja i stimulisanja donošenja odluke o povratku ili integraciji, te se nadamo da će pozitivnih pomaka u ovom domenu biti još više.

Zbog toga je jedan od ciljeva našeg istraživanja bio da se ispituju stavovi prema povratku i integraciji i bar donekle rasvetle faktori koji mogu biti od značaja u opredeljivanju izbeglica za povratak u ranija mesta življenja odnosno za lokalnu integraciju u sredine u koje su izbegli.

POVRATAK I INTEGRACIJA - AKTUELNO STANJE

Hrvatska

Prema izveštaju Vlade Republike Hrvatske³⁷ ukupan broj registrovanih povratnika u Hrvatsku od pocetka procesa povratka 1995. godine iznosi 330.727; od toga 215.579 cine prognanici hrvatske nacionalnosti (65%) a 115.148 su osobe srpske nacionalnosti (35%) - 83.162 povratnika iz Srbije i Crne Gore, 8.232 iz Bosne i Hercegovine i 23.754 raseljene osobe koje su boravile u hrvatskom Podunavlju. Prema istom izvoru, u toku 2004. godine se u Hrvatsku vratilo 12.478 povratnika od kojih su 7.295 povratnici srpske nacionalnosti (58%) a 5.183 hrvatske nacionalnosti (42%).

Konacno rešenje, u vidu povratka svojim domovima ili kroz integraciju u Hrvatskoj, iščekuje ukupno 34.621 registrovani prognanik i izbeglica (ovde su ukljucene i osobe prognane/izbegle iz Hrvatske, interno raseljene unutar Hrvatske kao i osobe izbegle u Hrvatsku sa drugih teritorija bivše Jugoslavije). Ovaj broj je neuporedivo veci ako se u obzir uzmu svi državljani Hrvatske srpske nacionalnosti trenutno smešteni na teritoriji Srbije.

Ukupan broj imovine koja je vracena vlasnicima iznosi 18.074, od cega je 3.256 praznih stambenih jedinica koje vlasnici nisu preuzeli. U 2004. godini je vlasnicima vraceno ukupno 2.312 kuca nakon što su tu imovinu napustili privremeni korisnici. Korisnicima je osigurano stambeno zbrinjavanje u kucama ili im je dodeljen materijal za gradnju, a mali broj je smešten u stanove koji se smatraju državnim imovinom. Još uvek zauzeta ili nevracena imovina iznosi 1.197 stambenih jedinica.

U Hrvatskoj je ukupno obnovljeno 131.634 kuce i stana razorenih ili oštećenih u toku rata. Prema Izveštaju ICG-a za Balkan iz decembra 2002³⁸, *"...najveci dio obnove koja je financirana iz sredstava vlade, otišao je? Hrvatima a ne Srbima"*. Drugacije rezultate nalazimo u izveštaju *Povratak prognanika i izbjeglica u Hrvatskoj: napredak do kraja 2004. godine*, u kojem se saopštava da od 2003. godine 70% korisnika obnove cine povratnici srpske nacionalnosti. Još uvek nerešenih zahteva za obnovu je 13.700. Što se tice zbrinjavanja povratnika koji su živeli u stanovima u društvenom vlasništvu (nosioci stanarskog prava), do sada su podnesena 6.474 zahteva na podrucjima posebne državne skrbi (PPDS) i 1641 zahtev izvan podrucja posebne državne skrbi. Završetak ovog programa se očekuje do kraja 2006. godine.

Iako ove brojke deluju obećavajuće, drugi izvori sa manje optimizma gledaju na pitanje povratka u Hrvatsku, pre svega kad su posredi pripadnici srpske nacionalnosti. U izveštaju ICG-a za Balkan br.138 navodi se: *"od ukupno nešto više od 300.000 hrvatskih Srba koji su raseljeni u toku sukoba, vratilo se manje od*

³⁷ Povratak prognanika i izbjeglica u Hrvatskoj: napredak do kraja 2004. godine, izveštaj Vlade RH.

³⁸ ICG (2002).

jedne trećine” i “prema jednom istraživanju, samo 6% srpskih izbjeglica iz Hrvatske koji se nalaze u Srbiji izrazilo je želju da se vrate”³⁹. Isti izvor navodi istraživanje Srpskog komesarijata za izbeglice u kojem je utvrđeno da je preko 25% hrvatskih Srba u Srbiji i dalje neodlučno u pogledu povratka, a da je u prvih 9 meseci 2002. godine zabeleženo oko 8.000 povrataka iz SRJ i BiH. Osim problema sa povratom imovine i mogućnošću ostvarenja različitih prava u Hrvatskoj, vrlo značajan faktor u donošenju odluke o povratku je percepcija sigurnosne situacije. U gore pomenutom izveštaju ICG navodi se podatak Instituta za ratno i mirnodopsko izveštavanje (*Institute for War and Peace Reporting*) iz marta 2002. godine, gde se istice: “*Iako se sigurnosna situacija popravila, čini se da percepcija nesigurnosti među potencijalnim srpskim povratnicima još uvek destimulira povratak. Takva percepcija je pojačana pojavom duge liste navodnih srpskih ratnih zlocinaca, koju su na internetu objavili tvrdolinijaški hrvatski nacionalisti*”⁴⁰.

Što se tice izbeglica u Hrvatskoj, do oktobra 2002. godine je ostalo 8500 ljudi (uglavnom iz BiH) koji su i dalje bili registrovani kao izbeglice u Hrvatskoj. Koliki broj tih ljudi će biti povratnici ostaje da se vidi, mada “*Indikacije dobivene od predstavnika bosanskih Hrvata doseljenih u Hrvatsku ukazuju da relativno mali broj bosanskohercegovačkih Hrvata želi da se vrati u BiH*”⁴¹.

Bosna i Hercegovina

U Izveštaju ICG-a za Balkan se navodi da se, prema zvaničnim podacima, oko 900.000 ljudi vratilo u svoje domove u BiH iz kojih su u toku rata izbegli ili bili proterani⁴². Do kraja septembra 2002. registrovano je preko 150.000 gradana BiH koji su uspeali da povrate svoju imovinu, što čini 62% od podnetih zahteva za povrat imovine. Ipak, postoje sumnje u verodostojnost ovih podataka, jer opštinski stambeni organi u BiH u svojim izveštajima obuhvataju samo ukupan broj podnesenih zahteva za povrat imovine i broj uvođenja u posed, a ne i informacije o svakom pojedinacnom predmetu, te se tačnost ovih podataka ne može direktno potvrditi.

Osim pitanja povrata imovine, prisutni su i drugi problemi u realizaciji povratka koji uticu na to da je broj onih koji se ne odlucuju za povratak još uvek veliki (u decembru 2002. je bilo registrovano oko 127.000 izbeglica iz BiH koji su i dalje živeli u Hrvatskoj i tadašnjoj SRJ, dok je njih približno 380.000 izbeglica i dalje bilo raseljeno unutar BiH).

Jedan od faktora koji nepovoljno uticu na proces povratka je depresivna ekonomska situacija i visoka stopa nezaposlenosti koja pogađa sve ljude u BiH,

³⁹ Ibid.

⁴⁰ Ibid.

⁴¹ Ibid.

⁴² Dalji izazovi na putu povratka izbeglica u BiH - Izveštaj ICG-a za Balkan, br.137, 13.decembar 2002.

mada se povratnici ipak suočavaju sa najvećim problemima, uključujući i nezakonitu privatizaciju: “...uz zvaničnu stopu nezaposlenosti od oko 40%, povratak u urbane dijelove, gde postoji vrlo malo ili nimalo obradive zemlje, predstavlja veći problem”. Kao još jedan značajan problem u povećanju i održivosti povratka u Bosnu i Hercegovinu, u izveštaju ICG-a se navodi da se povratnici suočavaju sa ozbiljnim poteškoćama u povratu svojih nekadašnjih poslovnih prostora i uzurpiranog zemljišta, što za posledicu ima to da povratnicima, čak i ako uspeju da reše problem prostora u kome će živeti, ostaje da se suoče s problemom od čega će živeti.

Značajan faktor smetnje procesu povratka je i još uvek prisutna diskriminacija po etničkoj osnovi koja “sprečava punu realizaciju potencijalnih povrataka, predstavlja pretnju održivosti već ostvarenih povrataka, te potice povratnike koji su se zaista vratili da se zbijaju u enklave umesto da se reintegriraju u svoje sredine”⁴³. Isti izvor navodi da, iako je od organa vlasti u BiH iznuden pristanak da priznaju pravo na povrat predratne imovine, on nije adekvatno proučen njihovom spremnošću da eliminišu institucionalizovanu diskriminaciju koja mnoge “manjinske”⁴⁴ povratnike osuđuje na status građana drugog reda.

U izveštaju ICG-a se dalje navodi da sistem obrazovanja u BiH, sa tri odvojena i politički obojena nastavna plana i programa, predstavlja još jedan od problema koje porodice sa decom često navode kao razlog da se ne vrate, kao i postojanje diskriminacije pri obezbeđivanju komunalnih i zdravstvenih usluga i penzija. Što se sigurnosne situacije tiče, iako se navodi da je bitno popravljena, ipak još uvek postoji problem zastrašivanja “manjinskih” povratnika. Kao podatak se navodi da je “u nekim dijelovima RS, povratnik deset puta vjerovatnija žrtva nasilnog krivičnog djela nego što je to lokalni stanovnik srpske nacionalnosti”.

Kao jedan od pozitivnih pomaka u stimulisanju procesa repatrijacije u BiH navodi se donošenje amandmana po kojima se od lokalnih organa uprave zahteva da upošljavaju povratnike u skladu sa nacionalnim kvotama a na osnovu poslednjeg predratnog popisa stanovništva; smatra se da će ti amandmani, ako zaista budu primenjivani, dati veću šansu povratnicima u odbrani njihovih interesa.

Generalni je zaključak da su, kad je u pitanju povratak izbeglica u BiH i unutar BiH, već napravljeni znatni koraci, i čini se da će se pozitivan trend nastaviti i u narednom periodu, pod uslovom da postoji kontrola od strane međunarodne zajednice sve dok se u Bosni i Hercegovini ne uspostave “istinski normalni mehanizmi kontrole, koje poseduju sve civilizirane države svijeta”.

⁴³ Ibid.

⁴⁴ Povratnici čija etnička grupa predstavlja aktuelnu manjinu u sredinama u koje su se vratili.

IZBEGLICE I RASELJENA LICA

Tabela 1: *Proporcija odgovora na pitanje: "Da li planirate da se vratite u mesto iz kojeg ste izbegli?"*

	Federacija BIH	Republika Srpska	Hrvatska	Srbija	ukupno
uopšte ne razmišljam o tome	26.0%	55.6%	64.0%	68.5%	53.9%
u sadašnjim okolnostima ne planiram	23.6%	31.1%	27.2%	20.5%	25.0%
planiram ali ne u narednih godinu dana	22.8%	10.0%	8.0%	8.2%	12.3%
planiram u narednih godinu dana	27.6%	3.3%	0.8%	2.7%	8.8%

Kao što se može videti iz tabele, 53.9% izbeglica obuhvacenih našim istraživanjem uopšte ne razmišlja o povratku u mesto iz kojeg su izbegli, 25.0% njih to ne planira u sadašnjim okolnostima ali ostavlja prostor za promenu odluke ukoliko se okolnosti promene, 12.3% planira povratak ali ne u narednih godinu dana, dok 8.8% namerava da se vrati u mesto ranijeg življenja u toku naredne godine.

Nešto drugaciji rezultati se dobijaju posmatranjem podataka s obzirom na državu odnosno entitet u kojem se ispitanici trenutno nalaze, tj. gde su se raselili/izbegli. Izbeglice trenutno naseljene na teritoriji Federacije BiH u daleko najvećem procentu planiraju povratak u predratni dom. Nasuprot tome, ispitanici iz Republike Srpske a pogotovu iz Hrvatske i Srbije, uglavnom ne razmišljaju o povratku. Vrlo slican rezultate objavili su Brajdic-Vukovic i Bagic 2004. Ovakav nalaz, koji ne predstavlja narocito iznenađenje, posledica je velikog broja razlicitih faktora od kojih nam se najvažnijim cini stalna mobilizacija svih resursa unutar bošnjačkog nacionalnog korpusa usmerena na promovisanje povratka kao najboljeg rešenja izbeglickog pitanja.

U celokupnom uzorku kao i u poduzorcima po državama/entitetima prisutan je relativno visok procenat (ukupno 25%) onih koji pod aktuelnim okolnostima ne planiraju povratak. Ti ispitanici, kao što je vec receno, cine grupu osoba koje, i pored trenutnog negativnog stava prema povratku, mogu u slucaju promene politicko-ekonomskih i drugih okolnosti promeniti svoje mišljenje; ti ljudi predstavljaju potencijalne povratnike. Oni ujedno možda cine i najvulnerabilniju

grupu upravo zbog pozicije „ni na nebu ni na zemlji” u kojoj se trenutno nalaze a koja ih sprečava da u potpunosti i na adekvatan način nastave svoje živote.

Sledeći redovi su pokušaj analize uslova koji mogu opredeliti one ispitanike koji su još neopredeljeni, koji još nisu rešili dilemu ”povratak ili integracija”.

Tabela 2: Prikaz odgovora na pitanje: ”Ispunjenost kojih uslova bi uticala na povratak” (1 – nimalo, 5 – veoma mnogo)

	Federacija BIH	Republika Srpska	Hrvatska	Srbija	ukupno
obežbedena zdravstvena zaštita od strane države	4,62	4,13	3,80	4,39	4,32
sigurnost porodice	4,11	4,60	4,12	4,37	4,23
stabilna ekonomska situacija	4,18	4,52	3,84	4,20	4,15
povracaj licne imovine	4,19	4,48	3,98	4,00	4,14
licna sigurnost	4,00	4,19	3,88	4,44	4,08
mogucnost zaposlenja	3,96	4,53	4,00	3,82	4,02
stabilna politicka situacija	4,16	3,97	3,59	4,17	4,00
mogucnost za nesmetano školovanje dece	4,10	4,22	3,44	3,65	3,87
pomoc MO ⁴⁵ povratnicima u rekonstrukciji stambenih objekata	3,99	4,07	3,45	3,90	3,86
stvarna spremnost MO da obezbede licnu i imovinsku sigurnost	3,98	3,96	3,41	4,03	3,85
mogucnost kreditiranja	3,67	3,89	3,49	4,15	3,75
druga pomoc MO povratnicima	3,95	3,89	3,04	3,88	3,72
pomoc MO povratnicima u izgradnji infrastrukture	3,99	3,93	3,08	3,56	3,69
pomoc države u obezbeđivanju socijalnih prihoda	3,48	3,70	3,16	3,90	3,51

⁴⁵ MO – Medunarodne organizacije

DILEMA POVRATAK ILI INTEGRACIJA

	Federacija BiH	Republika Srpska	Hrvatska	Srbija	ukupno
cvrsta obećanja pripadnika drugih nacija da neće ugroziti bezbednost povratnika	3,65	3,40	3,15	3,39	3,45
povracaj društvene imovine	3,54	3,96	2,69	2,51	3,17
javna obećanja političkih voda da će garantovati bezbednost	3,07	3,10	2,24	3,10	2,88
javni poziv najviših državnika povratnicima	2,94	3,13	2,29	2,85	2,80

Kada se posmatra celokupan uzorak ispitanika, vidi se da se kao najvažniji uslovi čija bi ispunjenost uticala na povratak izdvajaju: obezbedena zdravstvena zaštita od strane države, sigurnost porodice, stabilna ekonomska situacija, povracaj licne imovine, licna sigurnost, mogućnost zaposlenja i stabilna politička situacija. Dominira, dakle, potreba za bazicnom sigurnošću, što je sasvim logično i saobrazno poznatoj Maslovljevoj teoriji o hijerarhiji motiva po kojoj je motiv sigurnosti odmah iza osnovnih fizioloških motiva. Istovremeno, saznanje da ispitanici još uvek na prvo mesto stavljaju elementarnu sigurnost tužno je podsećanje na činjenicu da danas, deset godina nakon okončanja ratnih dejstava, ljudi i dalje brinu za svoju bezbednost u mestima u kojima su živeli pre rata.

Situacija po pojedinim entitetima je slična, mada postoje i izvesne razlike u odnosu na rezultate koji važe na nivou totala. Za izbeglice iz Republike Hrvatske smeštene u Srbiji najvažnija pitanja su sigurnost te dobra ekonomska situacija i mogućnost zaposlenja, a slično je i sa izbeglicama iz Federacije BiH koje su trenutno u Republici Srpskoj. Nasuprot njima, ispitanici trenutno smešteni u Federaciji BiH koji žele da se vrate u Republiku Srpsku, najvažnijim smatraju ostvarenje minimalnih socijalnih prava. Ove razlike ne treba da nas čude. Vec je pomenuto da izbeglice trenutno smeštene na teritoriji Federacije BiH cine grupu s najvećom stopom nezaposlenosti u našem istraživanju. Posao nije visoko na listi njihovih prioriteta iz prostog razloga što ga u ovom trenutku nemaju. Sama činjenica da velika većina tih ljudi neće morati da bude u podstanarskom položaju kad se vrati značajan je finansijski napredak. Ukoliko im u zemlji povratka bude obezbedena osnovna zdravstvena zaštita, sigurno im neće biti nimalo gore nego što im je sada.

Primetan je i nizak stepen poverenja u lokalne vlasti i njihov realni uticaj: njihove akcije su na samom dnu liste. Izbeglicama je u promišljanju o povratku mnogo bitnija reakcija međunarodnih organizacija.

Tabela 3: *Prikaz odgovora na pitanje: "Ispunjenost kojih uslova bi uticala na integraciju"*

	Federacija BIH	Republika Srpska	Hrvatska	Srbija	ukupno
stabilna politicka situacija	4,18	3,83	4,20	5,00	4,10
sigurnost porodice	3,69	3,85	4,04	3,88	3,87
obezbedena zdravstvena zaštita od strane države	4,01	3,74	3,91	3,75	3,86
mogucnost zaposlenja	3,69	3,85	3,64	4,08	3,82
javna obećanja politickih voda da ce podržati integraciju	4,02	3,39	3,93	4,40	3,82
pomoc države u obezbeđivanju socijalnih prihoda	3,71	3,53	3,36	4,23	3,74
licna sigurnost	3,63	3,66	3,85	3,71	3,72
mogucnost za nesmetano školovanje dece	3,83	3,84	3,31	3,82	3,68
prihvatanje od strane komšija i poznanika	3,40	3,07	3,19	4,26	3,54
mogucnost kreditiranja	3,61	3,64	3,27	3,51	3,49
druga pomoc MO izbeglicama	3,48	3,42	3,36	3,61	3,48
povracaj/prodaja imovine u zemlji porekla	2,94	3,73	3,41	3,38	3,35
pomoc MO u izgradnji infrastrukture u izbjeglickim naseljima	3,46	3,65	2,93	3,32	3,31
pomoc MO u izgradnji infrastrukture	3,32	3,23	2,37	3,79	3,19

Pet faktora koje su ispitanici sa statusom izbeglica naveli kao najznacajnije za donošenje odluke o integraciji u sredine u koje su izbegli su: stabilna politicka situacija, sigurnost porodice, obezbedena zdravstvena zaštita od strane države, mogucnost zaposlenja i javna obećanja politickih voda da ce podržati integraciju.

Kao što je to slucaj kod uslova cije bi ispunjenje pospešilo povratak, i ovde dominiraju uslovi vezani za osećanje elementarne sigurnosti, osnovne socijalne zaštite i ekonomskog prosperiteta. Upadljiva je cinjenica da izbeglice koje trenutno žive u Srbiji kao ubedljivo najvažniji faktor odluke o integraciji izdvajaju stabilnu

politicku situaciju (svi ispitanici koji pripadaju poduzorku izbeglica u Srbiji su dali maksimalnu ocenu ovom uslovu). Ovo ocigledno ukazuje na to kolika je preokupiranost faktorom politicke stabilnosti, odnosno koliko se ovaj uslov procenjuje kao trenutno nezadovoljen u Srbiji. Situacija je slicna (mada ne toliko drasticna) i u ostalim državama/entitetima izuzev Republike Srpske. Što se tice Republike Srpske, gde se stabilnost politicke situacije nalazi tek na desetom mestu, cinu se da je u pitanju posredna potvrda opšteg mišljenja da su izbeglice trenutno smeštene u Republici Srpskoj u znatnoj meri oslonac tamošnjeg aktuelnog režima. Naime, cinjenica da se politicka stabilnost ne istice kao narocito bitan uslov integracije ukazuje na određen stepen zadovoljstva aktuelnom politickom situacijom.

POVRATNICI

Sledeci korak u analizi bila je provera koji su to uslovi, i u kojoj meri doprineli odluci o povratku ispitanika koji su se vec vratili.

Tabela 4: *Prikaz odgovora na pitanje: "U kojoj meri je na povratak uticala ispunjenost pojedinih uslova (1 – nimalo, 5 – veoma mnogo)*

	Federacija BIH	Republika Srpska	Hrvatska	ukupno
povracaj licne imovine	3,49	3,50	3,18	3,36
obezbedena zdravstvena zaštita od strane države	2,89	2,87	3,86	3,30
sigurnost porodice	2,95	3,07	3,64	3,27
licna sigurnost	2,88	2,98	3,46	3,15
stabilna politicka situacija	2,45	2,41	3,13	2,73
stvarna spremnost MO da obezbede licnu i imovinsku sigurnost	2,97	3,09	2,22	2,67
povracaj društvene imovine	3,24	2,81	2,07	2,66
mogucnost za nesmetano školoavanje dece	2,45	3,03	2,57	2,63
mogucnost zaposlenja	2,42	2,84	2,55	2,57
pomoc MO povratnicima u rekonstrukciji stambenih objekata	2,26	2,86	2,59	2,54

ŽIVOT U POSLERATNIM ZAJEDNICAMA

	Federacija BIH	Republika Srpska	Hrvatska	ukupno
cvrsta obećanja drugih nacija da neće ugroziti bezbednost povratnika	2,92	2,53	2,09	2,47
druga pomoć MO povratnicima	2,15	2,72	2,49	2,43
stabilna ekonomska situacija	1,95	2,07	2,94	2,40
pomoć MO povratnicima u izgradnji infrastrukture	2,06	2,76	2,44	2,38
pomoć države u obezbeđivanju socijalnih prihoda	1,92	2,42	2,41	2,24
mogućnost kreditiranja	1,94	2,69	2,24	2,24
javna obećanja političkih vođa da će garantovati bezbednost	2,01	2,04	2,42	2,19
javni poziv najviših državnika	1,99	1,91	2,38	2,14

Kad se posmatra celokupan uzorak povratnika, rezultati pokazuju da su na njihov povratak u nekadašnja prebivališta najviše uticali sledeći faktori: povratak lične imovine, obezbeđenost zdravstvene zaštite od strane države, sigurnost porodice, lična sigurnost i stabilna politička situacija. Naravno, rec je subjektivnoj proceni ispitanika da dati faktori postoje, odnosno da su zadovoljeni u mestima iz kojih su za vreme rata bili prisiljeni da izbegnu.

Radi se, dakle, o manje-više istim onim uslovima koje izbeglice navode kad procenjuju šta bi potpomoglo povratak ili integraciju. Primetno je da je intenzitet ispunjenosti uslova znatno manji od doživljaja važnosti koji ispoljavaju izbeglice. Kao da se cinom povratka prelazi iz faze kad odluke nema i kad sve deluje jako važno u znatno stabilniju fazu u kojoj se realnije i uzdržanije procenjuje, ili pak oni koji se vraćaju imaju umerenija očekivanja i zahteve od onih koji su još uvek u statusu izbeglica, što i utiče na to da se lakše opredeljuju za povratak.

Razlike između država/entiteta su dosta velike. Kad je rec o povratnicima u Federaciju BiH, najveći uticaj na donošenje odluke da se vrate su imali sledeći faktori: povratak lične imovine, zatim povratak društvene imovine (odnosno stanarskih prava), stvarna spremnost međunarodnih snaga da obezbede licnu i imovinsku sigurnost, kao i sigurnost porodice i cvrsta obećanja drugih nacionalnosti da neće ugroziti bezbednost povratnika.

Slicna je procena povratnika u Republiku Srpsku: i tu je na prvom mestu povracaj licne imovine, zatim stvarna spremnost medunarodnih snaga da obezbede licnu i imovinsku sigurnost, sigurnost porodice, mogucnost nesmetanog školovanja dece i licna sigurnost.

Procena povratnika u Hrvatsku je drugacija: pre svega, istic se obezbedena zdravstvena zaštita od strane države, zatim sigurnost porodice, licna sigurnost i na cetvrtom i petom mestu povracaj imovine i stabilna politicka situacija.

Ovi rezultati predstavljaju dosta dobar pokazatelj realne situacije u svakoj od tri države/entiteta: odlucujuci podsticaj povratku na teritoriji Bosne i Hercegovine jeste napredak u oblasti imovinskih prava, dok je povratku u Hrvatsku presudno doprinela povecana bezbednost povratnika. Upečatljiva je cinjenica da se akcije lokalnih vlasti ponovo nalaze na samom dnu liste.

Tabela 5: *Prikaz odgovora na pitanje: "U kojoj su meri ispunjeni pojedini uslovi u sredini povratka" (1 – nimalo, 5 – veoma mnogo)*

	Federacija BIH	Republika Srpska	Hrvatska	ukupno
licna sigurnost	3,59	3,53	4,03	3,76
sigurnost porodice	3,57	3,51	3,93	3,71
obezbedena zdravstvena zaštita od strane države	2,82	2,39	3,78	3,13
povracaj licne imovine	3,41	3,42	2,58	3,06
cvrsta obećanja drugih nacija da neće ugroziti bezbednost povratnika	3,49	2,95	2,51	2,95
stabilna politicka situacija	2,41	2,38	3,09	2,70
mogucnost za nesmetano školovanje	2,64	2,91	2,56	2,67
povracaj društvene imovine	3,48	2,90	1,60	2,57
stvarna spremnost MO da obezbede licnu i imovinsku sigurnost	2,80	2,72	2,08	2,47
javna obećanja politickih voda da će podržati integraciju	2,16	2,01	2,44	2,24
javni poziv najviših državnika	1,92	1,80	2,32	2,06
stabilna ekonomska situacija	1,73	1,64	2,46	2,02

ŽIVOT U POSLERATNIM ZAJEDNICAMA

	Federacija BIH	Republika Srpska	Hrvatska	ukupno
pomoc MO povratnicima u rekonstrukciji stambenih objekata	1,65	2,24	2,13	1,99
pomoc MO u izgradnji infrastrukture	1,61	2,09	2,03	1,90
druga pomoc MO povratnicima	1,54	1,89	1,89	1,77
mogucnost zaposlenja	1,80	1,82	1,72	1,77
pomoc države u obezbeđivanju socijalnih prihoda	1,31	1,59	2,07	1,70
mogucnost kreditiranja	1,58	1,81	1,48	1,59

Ispitanici koji su se vratili u mesta ranijeg življenja procenjuju da su u znacajnijoj meri ispunjeni sledeci uslovi za integraciju u sredinu povratka: licna sigurnost i sigurnost porodice, zdravstvena zaštita obezbedena od strane države, povracaj/prodaja licne imovine i cvrsta obećanja drugih nacionalnosti da neće ugroziti bezbednost povratnika.

Pokazalo se da u sva tri entiteta u kojima ima povratnika (Federacija BiH, Republika Srpska i Hrvatska) ispitanici povratnici smatraju da su pre svega zadovoljeni uslovi njihove licne i porodice sigurnosti.

JEDAN OBLIK SWOT ANALIZE

Naslanjajući se na poznati model analize snaga, slabosti, prilika i pretnji, poznat kao SWOT, pokušali smo na još jedan način analizirati percepciju uslova u zemljama porekla i izbeglištva kao i razlike između izbeglica i povratnika.

Tabela 6: *Proporcija ispitanika koji potvrdno odgovaraju na različite tvrdnje o uslovima u zemljama porekla i izbeglištva – razlike između povratnika i izbeglica*

	ZEMLJA POREKLA			ZEMLJA IZBEGLIŠTVA			RAZLIKA	
	P	I	P-I	P	I	P-I	P	I
Imam rešeno stambeno pitanje	0.88	0.21	0.67	0.08	0.32	-0.24	0.80	-0.11
Imam stabilan prihod (radnju, rentu, posao, penziju)	0.54	0.13	0.41	0.23	0.50	-0.27	0.31	-0.38

DILEMA POVRATAK ILI INTEGRACIJA

	ZEMLJA POREKLA			ZEMLJA IZBEGLIŠTVA			RAZLIKA	
	P	I	P-I	P	I	P-I	P	I
Imam širok krug poznanika i prijatelja	0.82	0.35	0.47	0.67	0.76	-0.09	0.14	-0.41
Deca imaju dobre mogućnosti školovanja	0.63	0.19	0.44	0.64	0.68	-0.04	-0.01	-0.49
Ekonomska situacija je zadovoljavajuća	0.30	0.11	0.19	0.19	0.33	-0.14	0.11	-0.22
Politička situacija je zadovoljavajuća	0.47	0.13	0.34	0.38	0.47	-0.09	0.09	-0.33
Medunarodna zajednica puno pomaže ljude	0.37	0.29	0.08	0.29	0.32	-0.03	0.07	-0.03
Medunarodna zajednica će kad tad pritisnuti vlasti da pravilno reše naše pitanje	0.70	0.52	0.18	0.55	0.52	0.03	0.14	0.00
Medunarodna zajednica je nepravedna prema ljudima	0.44	0.46	-0.02	0.41	0.50	-0.09	0.03	-0.05
Ja prosto pripadam ...	0.88	0.28	0.60	0.16	0.64	-0.48	0.72	-0.37
Govorim istim jezikom kao i ostali ljudi	0.92	0.74	0.18	0.74	0.83	-0.09	0.19	-0.09
Kad-tad će se rešiti naše pitanje	0.82	0.60	0.22	0.54	0.76	-0.22	0.29	-0.16
Imovina mi je uništena ili uzurpirana	0.56	0.75	-0.19	0.07	0.13	-0.06	0.49	0.61
Okolina na nas gleda kao na ljude nižeg reda	0.36	0.61	-0.25	0.43	0.41	0.02	-0.08	0.20
Nemam nikoga ko bi mi ovde mogao pomoći	0.41	0.60	-0.19	0.42	0.46	-0.04	-0.01	0.14
Tretiraju me kao tuđinca	0.26	0.63	-0.37	0.51	0.40	0.11	-0.25	0.23
Ne mogu ostvariti svoja osnovna ljudska prava	0.37	0.57	-0.20	0.35	0.34	0.01	0.03	0.23
Bojim se da će me optužiti za ratne zločine	0.01	0.11	-0.10	0.00	0.02	-0.02	0.00	0.09
Lako se može desiti da ponovo bude rata	0.24	0.30	-0.06	0.24	0.26	-0.02	0.00	0.05
Bojim se da ću izgubiti identitet	0.13	0.34	-0.21	0.10	0.15	-0.05	0.03	0.19
Život mi je ugrožen	0.11	0.41	-0.30	0.09	0.16	-0.07	0.02	0.26
Zbog mog porekla ne mogu ništa postići	0.25	0.50	-0.25	0.16	0.19	-0.03	0.08	0.30

Podaci dati u tabeli dovoljno govore o tome kolike razlike u percepciji uslova u zemlji porekla i zemlji izbeglištva postoje između povratnika i izbeglica. Povratnici generalno pozitivnije vide i ocenjuju uslove za život koji postoje u zemlji iz koje su izbegli i u koju su se vratili nakon izvesnog vremena provedenog u izbeglištvu. Vrlo je verovatno da je pozitivnija percepcija životnih uslova u zemlji porekla od strane povratnika upravo i uticala na to da se oni lakše opredele za povratak, odnosno negativnija procena istih uslova od strane aktuelnih izbeglica je verovatno jedan od značajnijih faktora koji uticu na to da se oni, bar u ovom trenutku, ne odlucuju na povratak.

Istovremeno, izbeglice ocenjuju uslove života u zemlji izbeglištva kao bolje. Sledeci logik u gornjeg zaključivanja, možemo reci da je vrlo verovatno da je pozitivnija percepcija životnih uslova u zemlji izbeglištva od strane izbeglica upravo i uticala na to da se oni opredele za integraciju, odnosno da je negativnija procena istih uslova od strane povratnika bila jedan od najznačajnijih faktora u njihovom odlucivanju za povratak.

Nije besmisleno pretpostaviti da je svaki pojedini ispitanik, dok je donosio odluku o svojoj budućnosti, prolazio kroz proces koji suštinski predstavlja neki oblik SWOT analize. Kod onih koji su se odlucili za povratak snage i prilike u zemlji porekla bile su mnogo jace od snaga i prilika u zemlji izbeglištva. Isto tako, slabosti i pretnje su im se cinile manjim u zemlji porekla nego u zemlji izbeglištva. Zemlja porekla je za povratnika zemlja u kojoj on ima licnu imovinu i stabilan prihod, u kojoj ima širok krug prijatelja i poznanika, kojoj prosto pripada i u kojoj ce njegovi problemi na kraju ipak biti rešeni. Izbeglica zemlju porekla vidi kao zemlju u kojoj je njegova imovina uzurpirana ili uništena, u kojoj ne može zaraditi za život niti školovati decu, u kojoj ga tretiraju kao tudinca, stanovnika drugog reda koji ne može ostvariti svoja osnovna prava.

Nasuprot tome, zemlja izbeglištva je za izbeglicu ona u kojoj ce se kad-tad rešiti njegov problem, u kojoj ima prijatelje, može da školuje decu, ona kojoj on suštinski pripada. Interesantno je da je razlika u doživljavanju uslova u zemlji izbeglištva mnogo manja između povratnika i izbeglica nego što je to slucaj sa zemljom porekla. Ključne razlike su verovatno i najjacinioci koji doprinose povratku: povratnik je osoba koja ima kucu ili stan u koje može da se vrati, ima zagaranovan prihod u zemlji i porekla i, jednostavno, oseca da tamo pripada. Ne treba zato da cudu što su među povratnicima najbrojniji stariji ljudi i penzioneri i što ce broj povratnika vrlo brzo poceti da opada usled neumitnog procesa integracije.

ZAKLJUCAK

1. Postoje značajne razlike u spremnosti izbeglica trenutno smeštenih u razlicitim državama/entitetima da se vrate u predratne domove. Ideja povratka ima najviše pristalica među Bošnjacima koji trenutno žive na prostoru Federacije BiH. Znatno manje ispitanika voljnih da se vrate registrovano je na teritoriji Republike Srpske i Hrvatske. Otprilike 1/5 ispitanika još uvek nema formiranu definitivnu odluku o povratku/integraciji i oni verovatno predstavljaju najosetljiviji i najugroženiji deo izbeglicke populacije i ujedno ciljnu grupu ka kojoj bi trebalo usmeriti dalje programe i strategije za rešavanje izbeglickog pitanja.
2. Potencijalni povratnici izdvajaju elementarnu sigurnost, osnovnu socijalnu zaštitu i ekonomski prosperitet kao uslove cije bi ispunjenje u najvecoj meri pozitivno uticalo na njihovu odluku o povratku u zemlju iz koje su izbegli. Manje-više isti uslovi se pojavljuju i kod odlucivanja o eventualnoj integraciji.
3. Oni koji su se vratili isticu da im je u donošenju te odluke presudan faktor bilo vraćanje licne imovine u zemlji porekla, kao i doživljaj zadovoljavajućeg nivoa licne sigurnosti i sigurnosti porodice. Povratnici takode isticu da su ta njihova ocekivanja u velikoj meri i ispunjena.
4. Postoje jasne i snažne razlike u doživljavanju zemlje porekla i zemlje izbeglištva kod povratnika i izbeglica koje se još uvek nisu vratile. Povratnici zemlju porekla doživljavaju kao svoju, izbeglice to osecaju za zemlju izbeglištva. Cini se da su osećanje pripadnosti, povracaj licne imovine i stabilan prihod odigrali ključnu ulogu u odluci povratnika da se vrate u predratne domove.

LITERATURA

Knjige

Brajdic-Vukovic, M., Bagic, D.: Materijalni i emotivni cimbenici povratka izbjeglica u domovinu te prihvatanja njihovog povratka od strane lokalnog stanovništva - empirijsko istraživanje

Izveštaji

Mlaka dobrodošlica: povratak izbjeglica u Hrvatsku – Izveštaj za Balkan br. 138, International Crisis Group, Zagreb/Brusseles, 2002.

Dalji izazovi na putu povratka izbjeglica u Bosnu i Hercegovinu - Izveštaj za Balkan br. 137, International Crisis Group, Sarajevo/Brusseles, 2002.